

Ивана П. Бодрозић*

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

НАЧЕЛНЕ И ПОЈЕДИНЕ НОМОТЕХНИЧКЕ ОСОБЕНОСТИ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРОТИВ УСТАВНОГ УРЕЂЕЊА И БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

Сажетак

У раду се употребом правно-догматског, логичког и нормативног метода анализирају основ и границе, као и могућности и домети, кривичноправне заштите друштва од политичког криминалитета. У првом делу рада се коришћењем метода генерализујуће апстракције издвајају опште карактеристике кривичних дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије, те даје оцена карактера овако конципиране кривичноправне заштите, у контексту њене начелне легитимности, док је други део рада посвећен партикуларној анализи обележја бића изабраних инкриминација из *Главе XXVIII* Кривичног законика, као препознатих кривичноправних феномена у области угрожавања уставног уређења и безбедности. Рад је начелно усмерен ка процени особености кривичноправне заштите државе на законском плану и номотехници којом се законодавац у Републици Србији служио приликом њеног обликовања, а у функцији остваривања одговарајуће мере кривичноправне интервенције

* Имејл адреса: ivana.bodrozic@kpu.edu.rs; ORCID: 0000-0001-5010-7832.

** Рад је настао у оквиру реализације међународног пројекта *Jeann Monnet Chair in Promoting Public Awareness on Enlargement Policy, EU values and the Western Balkan's Accession (EUVALWEB), 2023–2025*, који суфинансирају Европска комисија и Правни факултет Универзитета у Салерну. Руководилац пројекта (*Chair Holder*) проф. др Тереза Русо (*prof. Teresa Russo*).

у овој области. Ауторка у закључку оцењује кривичноправну заштиту уставног уређења и безбедности легитимном и рационално постављеном и указује на значај који кривично право као друштвено-хуманистичка наука има и може имати у односу на приоритете у области политике националне безбедности. Између осталог, оцењује да у области политичких кривичних дела *није* у већој мери дошао до изражаја кривичноправни интервенционизам, који карактерише савремено српско кривично право.

Кључне речи: кривичноправна заштита, политичка кривична дела, уставно уређење и безбедност, политика националне безбедности

УВОД

Повезаност науке кривичног права и политике националне безбедности може бити посматрана у ширем контексту односа средства и циља. Уколико се безбедност државе и друштва означае као приоритети политике националне безбедности, што је *explicite* предвиђено одредбама Стратегије националне безбедности Републике Србије, у свим фазама усвајања стратегијско-доктринарних и нормативних документа овог типа (Крга 2017, 21), а оне, пак, са друге стране, буду препознате као групни заштитни објекат, којим се одредбама важећег Кривичног законика (КЗ) пружа кривичноправна заштита, онда се повезаност државе као израза „општег интереса” (Ибрахимовић 1963, 9) и кривичног права, односно законских одредаба о политичким кривичним делима, може сагледати кроз хипотезу о кривичном праву као средству, односно инструменту државне реакције на политички криминалитет.

Са друге стране повезаност између одредби кривичног права и политике „унутрашње” безбедности може бити посматрана и у оквирима доприноса кривичног права, као категорије друштвених и хуманистичких наука у односу на безбедност, будући да „примарна функција друштвених и хуманистичких наука у односу на безбедност остаје њена класична критичка функција: критичка за предузете мере безбедности и критичка за начине и облике „безбедносног истраживања” (Милошевић и Стојадиновић 2024, 28). Стога се начини и модалитет који карактеришу кривичноправну заштиту уставног

уређења и безбедности у одредбама КЗ, морају посматрати и као основ, али и као граничник заштите државе кроз механизме кривичног прва. Ова заштита мора бити средство, инструмент, али искључиво у контексту *ultima ratio societatis*, односно крајњег средства друштва у борби против политичког криминалитета. Државна реакција на политички криминалитет мора да буде конципирана као *last resort* средство, које треба да кроз употребљени номотехнички израз законодавца представља баланс између заштите државе са једне стране и слободе и права грађана, са друге.

У раду се кроз два одвојена дела анализирају начелне и поједине номотехничке особености кривичних дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије, ради давања оцено и неких предлога *de lege ferenda* у погледу примене и одрживости жељеног степена превенције ове врсте криминалне делатности.

НАЧЕЛНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРОТИВ УСТАВНОГ УРЕЂЕЊА И БЕЗБЕДНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Кривичноправна заштита уставног уређења и безбедности Републике Србије (РС) неспорна је са аспекта основних постулата на којима почива савремено кривично право. Двојно одређен групни заштитни објект код ове групе кривичних дела су уставно уређење, са једне стране, и безбедност РС, са друге. Реч је о две апстрактне вредности, чији је начелни друштвени значај од изузетне важности за нормално остваривање основних права човека и грађанина, као најважнијег објекта кривичноправне заштите. Заштита државе, односно њеног уставног уређења и њене безбедности, у најширем смислу посматрано, имају еквивалентан значај са основним добрима човека, јер су у питању друштвена добра која се налазе у функцији остваривања основних добара човека и грађанина.

Уставно уређење подразумева уређење државне власти, друштвених, економских и политичких односа у држави и слобода и права човека и грађанина и њихових обавеза према држави. Безбедност државе може бити схваћена као одсуство претњи по најзначајнија добра и вредности. Овај појам је димензионалан и начелно и у погледу кривичноправне заштите. Реч је о безбедности у односу на лична и колективна добра, односно о унутрашњој и спољној безбедности. Оне се прожимају и имају испреплетан карактер.

Како је као групни заштитни објекат одређена безбедност РС, она у свом тоталитету обухвата државну безбедност, која подразумева заштиту референтних вредности – територијалног интегритета, суверенитета и највреднијих добара грађана, њиховог живота и мира.

КЗ у одредби члана 112 став 1 даје дефиницију територије РС, под којом се подразумева сувоземна територија, водене површине унутар њених граница, као и ваздушни простор над њима.

Кривична дела која се налазе у овој глави називају се политичким кривичним делима. Ретко који позитивно законодавство садржи дефиницију политичког деликта (Ибрахимовић 1963, 9), како због теоријске деобе кривичних дела, тако и због вишезначности објекта који поједина кривична дела истовремено у себи садрже, што отежава њихову категоризацију, али се уобичајено, у једној општеприхваћеној, кривичноправној терминологији, за кривична дела против уставног уређења и безбедности употребљава израз политичка кривична дела (Стојановић 2022, 267). Дефинисање и проблемска питања појмовног одређења политичких кривичних дела највећма су везана за сталне промене у конципирању појма политике и политичког, што се кроз норме кривичног права може решити искључиво у форми нумеричког набрајања кривичних дела (Szabo 1972, 8). У историјском смислу посматрано, српско кривично законодавство је дуго времена овој категорији деликата давало својеврстан примат у односу на заштиту слобода и права човека и грађанина, што је била директна последица совјетског модела, који је био прихваћен и доминантан у погледу кривичноправне заштите државе и њеног нормалног функционисања. „Оштра и широка кривичноправна репресија у овој области указује и на то да се полазило од заблуде да се кривичним правом у овој области може многи постићи” (Стојановић 2020, 949).

Извршилац код највећег броја кривичних дела из ове главе може бити свако лице, са изузетком у случају кривичног дела Признавање капитулације и окупације, код којег се као својство извршиоца захтева држављанство РС.

У погледу ширине криминалне зоне код кривичних дела из ове главе и строгости запрећених казни, КЗ карактерише релативно задовољавајући однос између потребе заштите уставног уређења и безбедности државе и заштите слобода и права грађанина. Како било, реч је о најтежим кривичним делима. У великом броју случајева код ових кривичних дела запрећена је и најстрожа казна, казна

доживотног затвора. Иако су припремне радње некажњив стадијум у криминалној прогресији, према начелној одредби Општег дела КЗ, код ових кривичних дела се предвиђају као кажњиве, на нивоу засебних описа појединих кривичних дела из ове главе.

КЗ предвиђа знатно строже кажњавање у случајевима удруживања за извршење неких од кривичних дела из ове главе, а умишљај је једини облик кривице код свих кривичних дела из ове главе, уз кумулативно постојање специфичне намере код већег броја инкриминација, која се састоји у намери угрожавања уставног уређења и безбедности државе, осим у случају кривичног дела одавање државне тајне, код кога се и нехат предвиђа као потенцијални облик кривице.

Номотехничка особеност је да се у једном заједничком члану (чл. 321) предвиђају тежи или најтежи облици код неких кривичних дела из ове главе. „Својство општости логички онемогућава потребну одређеност закона и његову саображеност појединачним ситуацијама према захтевима индивидуалне правде” (Васић 2018, 24), али у основи овако употребљене номотехнике, налазе се разлози законодавне целисходности (Стојановић 2020, 906).

Кривично право у области политичких кривичних дела требало би да има супсидијаран карактер, јер су у питању политички проблеми, код којих се од кривичног права и кривичноправне репресије не сме очекивати превише. Ово је област у којој се преко неопходна заштита апстрактних вредности, оличених у двојачко постављеном заштитном објекту, веома лако може претворити у свој опозит, злоупотребу кривичног права у сврху остваривања уских политичких интереса владајућих елита. Кривично право у овој области сме бити коришћено искључиво у случајевима кад висок степен друштвене опасности одређених понашања имплицира кривичноправну репресију, у контексту крајњег средства друштва у борби против политичког криминалитета. Појам политичког криминалитета може бити схваћен у контексту његових традиционалних одређења, која под њиме подразумевају она кривична дела „која угрожавају унутрашњу и спољну безбедност земље”, као и у контексту његовог ширег одређења под којим се имају разумети „све активности које се врше из идеолошких разлога” (Игњатовић 2021, 128).

У XXVIII глави *Кривичних дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије* предвиђено је 16 кривичних дела, која се налазе у члановима од 305 до 321 КЗ: Угрожавање независности,

Признавање капитулације и окупације, Угрожавање територијалне целине, Напад на уставно уређење, Позивање на насилну промену уставног уређења, Убиство представника највиших државних органа, Оружана побуна, Диверзија, Саботажа, Шпијунажа, Одавање државне тајне, Изазивање националне, расне и верске мржње, раздора и нетрпеливости, Повреда територијалног суверенитета, Удруживање ради противуставне делатности, Припремање дела против уставног уређења и безбедности Србије и Тешка дела против уставног уређења и безбедности Србије.

У одредби члана 312, до Закона о изменама и допунама Кривичног законика из 2012. године, било је систематизовано кривично дело тероризма, као класичан облик политичког кривичног дела. Закон о изменама и допунама Кривичног законика из 2012. одбацује дотада прихваћен приступ схватања тероризма као кривичног дела из *Главе XXVIII кривичних дела против уставног уређења и безбедности Србије* и пребацује га у *Главу XXXIV кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом*, напуштајући истовремено узак и у савременим условима неприхватљив приступ о разликовању кривичног дела тероризма на тероризам усмерен ка домаћој држави и међународни тероризам. Кривична дела тероризма представљају, од 2012. године у контексту националног кривичног законодавства кривична дела са међународном димензијом и налазе се у групи кривичних дела која су инкриминисана, највећма, у складу са прихваћеним међународно обавезујућим документима, које је Србија ратификацијом преузела у национално законодавство (Бодрожић 2016, 216).

Нови приступ дефинисању кривичних дела тероризма карактеришу доминантно три особине: прва која се односи на предвиђање јединственог кривичноправног појма тероризма без обзира на његову усмереност против домаће државе, стране државе или међународне организације, друга која се односи на формално одузимање кривичном делу тероризма карактера политичког кривичног дела, променом главе у којој је систематизовано унутар посебног дела КЗ, и трећа која подразумева предвиђање чак пет нових кривичних дела у складу са решењима прихваћеним у међународним документима и у упоредном праву (Бодрожић 2022, 59–60).

Како је у контексту сталних законодавних интервенција у области кривичног права, у поменутом случају реч о трећим по реду изменама, од укупно седам колико их је било према

стању законодавства закључно са последњим по реду изменама и допунама КЗ из 2019. године, може се констатовати да континуирани кривичноправни интервенционизам, оличен у сталном повећавању броја инкриминација, заостравању репресије на нормативном плану и другим негативним криминално-политичким тенденцијама, ипак није у већој мери дошао до изражаја о области политичких кривичних дела, те да се деполитизација кривичног дела тероризма може сматрати најдубљим захватом законодавца у оквиру ове категорије деликата (Бодрожих 2020).

Као особени критеријум унутрашње систематике главе кривичних дела против уставног уређења и безбедности РС, појављују се појмови унутрашње и спољне безбедности, поред којих и тежина кривичних дела има карактер систематизационог критеријума. Тако се могу уочити четири подгрупе и то: *кривична дела против унутрашње безбедности, против спољне безбедности, против унутрашње и спољне безбедности, и тешка дела против уставног уређења и безбедности Србије.*

ПОЈЕДИНЕ ОСОБЕНОСТИ КРИВИЧНИХ ДЕЛА ПРОТИВ УСТАВНОГ УРЕЂЕЊА И БЕЗБЕДНОСТИ

Специфична структура норми из *Главе XXVIII КЗ* може се спознати употребом класичне анализе обележја појединих кривичних дела. Начин на који је одређена диспозиција, дакле употребљена легислативна техника, указује на начин на који је у нормативном смислу одређена реална друштвена стварност потенцијалних облика неправа у овој области. Како се „заштита уставног поретка, очување укупне друштвене унутрашње стабилности и безбедности” (Парезановић 2022, 7) појављују као претпоставка одрживости и развоја државе у целини посматрано, то се ширина криминалне зоне код ових инкриминација и строгост санкција могу схватити у том контексту.

Као одабране инкриминације чије ће анализа бити дата у овом делу рада појављују се: Напад на уставно уређење, Позивање на насилну промену уставног уређења, Убиство представника највиших државних органа, Оружана побуна, Шпијунажа и Одавање државне тајне.

Напад на уставно уређење (члан 308)

Кривичним делом напада на уставно уређење инкриминише се велеиздаја као политички феномен. Велеиздајом се, у најширем смислу, сматрају најтежа кривична дела против сопствене државе или суверена. Реч је о кривичном делу које се, дакле, састоји у угрожавању унутрашње безбедности земље. Кривично дело има просту структуру и састоји се само из основног облика. Радња извршења дефинисана је алтернативно кроз две делатности. Ово кривично дело чини оно лице које употребом силе или претње покуша да промени уставно уређење Србије или покуша да свргне највише државне органе.

Радњом првог основног облика инкриминисан је покушај насилне промене уставног уређења Србије. Реч је бројним делатностима које могу довести до промене уставног уређења, а које морају бити предузете употребом принуде. Принуда у кривичноправном смислу обухвата употребу силе или претње. Сила може бити апсолутна или компулзивна, а претња озбиљна и могућа. Ове појмове треба разумети у контексту општих кривичноправних института.

Радња другог основног облика одређена је као покушај свргавања највиших државних органа. Под појмом највиших државних органа сматрају се Народна скупштина, председник Републике, Влада, Уставни суд и Врховни касациони суд. Појам је одређен одредбама Уставе Републике Србије о уређењу власти. Појам свргавања требало би схватити у контексту принуђавања највиших државних органа, било инокосних било колективитета, да више не врше своју функцију, укључујући и њихове оставке, уз постављање других незаконитих органа.

Обе радње извршења морају бити предузете на специфичан начин, употребом силе или претње. Особеност нормативног обликовања ове инкриминације чини кажњавање покушаја, као потенцијалног стадијума у извршењу кривичног дела, у форми радње извршења. Давање покушају самосталне кажњивости иде у прилог високог вредновања уставног уређења као објекта заштите.

Покушај овог кривичног дела није могућ. За постојање кривичног дела није неопходно утврђивати неку тачно одређену последицу, већ је довољно да је предузета радња која је усмерена ка промени уставног уређења или свргавања највиших државних

органа. Наступање тачно одређене последице може бити од значаја приликом одмеравања казне, или пак у кривичноправном смислу може водити другачијој правној квалификацији дела, као неког другог посебног кривичног дела из ове главе. У случају напада на уставно уређење, реч је о кривичном делу општег карактера у оквиру анализиране главе кривичних дела.

Будући да је у оквиру општих карактеристика главе кривичних дела против уставног уређења и безбедности РС наведено да су припремне радње и квалификовани облици овог и већине других кривичних дела из ове главе инкриминисани у два заједничка члана, члану 320 и 321, они на овом месту неће бити засебно анализирани. Извршилац може бити свако лице, док је претпостављени облик кривице умишљај. Запређен је казнени распон од три до петнаест година затвора.

Позивање на насилну промену уставног уређења (члан 309)

Кривичним делом позивање на насилну промену уставног уређења пружа се непосредна кривичноправна заштита уставном уређењу као основи суверености сваке државе. Под њиме се у најширем смислу подразумева правнополитички поредак који постоји у држави.

Кривично дело у погледу законске структуре има основни, квалификовани и привилеговани облик. Радња извршења основног облика предвиђена је у ставу 1 овог члана и одређена је као позивање или подстицање да се силом промени уставно уређење Србије, да се свргну највиши државни органи или представници највиших државних органа. Обе алтернативно предвиђене радње извршења основног облика морају бити усмерене ка реализацији тачно одређеног циља, који је такође алтернативно одређен, као насилна промена уставног уређења Србије, свргавање највиших државних органа или свргавање представника највиших државних органа.

Основни облик овог кривичног дела као субјективно обележје бића захтева постојање намере угрожавања уставног уређења или безбедности Србије, и она мора бити у сваком случају доказана. Особеност овог облика кривичног дела јесте инкриминисање радњи подстрекавања као засебних радњи извршења, чиме се суштински врши криминализација активности које су одредбама Општег дела

КЗ већ дефинисана у својству засебних кривичноправних института, што законодавац ово чини због високог степена опасности понашања на које се подстрекава. Радње позивања и подстицања представљају класичне облике подстрекавања као облика саучесништва у ужем смислу, при чему радња позивања подразумева стварање одлуке, а радња подстицања учвршћивање постојеће одлуке.

Инкриминисање радњи подстрекавања законодавац је предузео, јер би се позивање или подстицање унапред неодређеног круга лица на извршење делатности које су инкриминисане као засебна кривична дела, активности са високим степеном друштвене опасности оставио изван зоне кажњивости, што код овако вредног заштитног објекта не би било оправдано.

Извршилац овог кривичног дела може бити свако лице, а дело може бити извршено само са директним умишљајем, што је опредељено захтевањем постојања специфичне намере угрожавања уставног уређења и безбедности Србије, као обавезног елемента бића кривичног дела субјективног карактера. За основни облик кривичног дела предвиђена је казна затвора од шест месеци до пет година.

Тежи облик предвиђен је одредбом става 2 и подразумева извршење основног облика кривичног дела уз помоћ из иностранства. Помоћ из иностранства подразумева специфичан начин извршења и односи се на радње помагања које могу долазити како од стране државе, организације или лица које има страно држављанство или нашег држављанина са пребивалиштем у иностранству. Потребно је постојање елемента иностраности у радњама којима се помаже извршењу основног облика овог кривичног дела, као што су на пример финансирање одређених активности, набављање средстава и материјала за извршење дела и слично. Извршилац тежег облика може бити свако лице, а дело се може извршити само са умишљајем. Запређена је казна затвора од једне до осам година. Лакшим обликом овог кривичног дела инкриминише се пропаганда, као „планско ширење идеја и уверења, политичких, религиозних или других, ради придобијања јавног мњења” (Клајн и Шипка 2006, 996) односно активности усмерене ка насилној промени уставног уређења или свргавању највиших државних органа или представника највиших државних органа.

Привилеговани облик предвиђен је у ставу 3, у оквиру којег су инкриминисане три врсте делатности са својством радње извршења. Дело чини оно лице које *израђује или умножава* материјал који је

по свом садржају такав да позива или подстиче на вршење основног облика овог кривичног дела *или* које *упућује* *или* *пребацује* на територију Србије такав материјал *или* које *држи* већу количину тог материјала у намери да га оно или неко други растура. Све радње извршења, израђивање, умножавање, упућивање, пребацивање или држање морају бити предузете у намери растурања материјала тачно одређене садржине – дакле оног који има потенцијал да позива или подстиче на вршење основног облика кривичног дела. Појам материјала треба разумети као писане, снимљене материјале или на други начин приказане садржаје, попут, огласа, брошура, летака, књига, видео материјала и бројних других аудио-визуелних средстава.

Ово кривично дело може извршити свако лице, уз обавезно постојање директног умишљаја као облика кривице, који је условљен постојањем намере растурања материјала, који је по свом садржају такав да позива или подстиче на вршење основног облика кривичног дела. Инкриминишу се и специфичне радње удаљене од радњи позивања и подстицања, дакле криминална зона се проширује и на предзону угрожавања заштићеног добра, која је криминално-политички оправдана високом вредношћу уставног уређења као заштитног објекта (Бодрожић 2023, 47–48). За лакши облик кривичног дела запрећена је казна затвора од три месеца до три године.

Убиство представника највиших државних органа (члан 310)

Кривичним делом убиства представника највиших државних органа врши се криминализација атентата или политичког убиства. Под појмом политичког убиства подразумевају се убиства највиших државних функционера (краља, председника државе, председника владе, министара у влади), убиства чланова њихових породица, али и убиства других лица уколико су политички мотивисана (Јазаревић 2011, 901). Реч је о понашању које припада категорији најстаријих политичких деликата. Значајно је напоменути да је, и поред његове наглашене политичке правне природе, ово кривично дело због потребе екстрадиције, праћено тзв. „атентаторском клаузулом”, односном применом правне фикције, којом се негира политички карактер атентата, односно према којој се убиство представника највиших државних органа не сматра привилегованим кривичним делом (Стојановић 2020, 957; Derenčinović 2005, 260–261).

Реч је о вишеобјектном кривичном делу. Иако би се оно према свом називу и радњи извршења могло систематизовати у оквиру *XIII Главе кривичних дела против живота и тела*, њиме се најдиректније штити и пружа појачана кривичноправна заштита животу и телу представника највиших државних органа, у једном ширем контексту заштите уставног уређења и безбедности.

Будући да се ово лишавање живота предузима у специфичној намери и да га одређује специфично својство пасивног субјекта, оно је систематизовано у оквиру *Главе кривичних дела против уставног уређења и безбедности РС*. Кривично дело у погледу сложености структуре законског описа има само основни облик. Радња је одређена последично, као и радња извршења обичног убиства. Кривично дело доминантно је одређено својством пасивног субјекта и обавезним постојањем специфичне намере, као субјективног елемента.

Пасивни субјекат одређен у називу овог кривичног дела као представник највиших државних органа, је за разлику од неких претходних законодавних решења овог кривичног дела, прецизно одређен у законском опису. Реч је о председнику Републике, народном посланику, председнику Владе, члану Владе, председнику Уставног суда, председнику највишег суда у Републици Србији или Републичком јавном тужиоцу. Највиши суд у Републици Србији је *Врховни суд*, а појам Републичког јавног тужиоца више није адекватан и мораће да буде прилагођен појму *Врховног јавног тужиоца*, у првим наредним редакцијама текста КЗ.

Иако се у претходно анализираним инкриминацијама из члана 308 и 309 КЗ појам највиших државних органа не прецизира у оквиру законског описа кривичних дела, већ се његов обим извлачи из одредаба Устава Републике Србије и обухвата ужи круг лица, код кривичног дела убиства представника највиших државних органа овај појам је прецизно одређен. Кривично дело одређено је и постојањем специфичне намере да се угрози уставно уређење и безбедност РС. Она на субјективном плану код извршиоца имплицира директан умишљај. За ово кривично дело предвиђена је казна затвора од најмање десет година или доживотни затвор. Припремање овог кривичног дела и удруживање за његово извршење предвиђени су у оквиру два заједничка члана, 319 и 320 КЗ.

Шпијунажа (члан 315)

Појам шпијунаже као речи страног порекла, која се употребљава у свакодневном говору подразумева „ухођење, вребање, достављање или потказивање” (Ђорђевић и Коларић 2020, 207). Из употребљених језичких термина видљиво је да поменуте активности карактерише тајност или потајан начин извршења. У ускостручном, кривичноправном терминосистему, под њиме се подразумева класичан облик политичког кривичног дела, јер се као заштитни објект појављује безбедност државе.

Кривично дело има сложену законску структуру, која обухвата основни, три посебна облика и један квалификовани. Основни облик кривичног дела предвиђен је у ставу 1, чија је радња извршења одређена алтернативно. Она се може састојати у *саопштавању, предаји или чињењу доступним* тајних војних, економских или службених података. Подаци, као такви, бивају саопштени, предати или учињени доступним страном држави, страном организацији или лицу које им служи.

Под појмом *саопштавања* треба разумети делатности обавештавања, информисања, дојављивања набројаних субјеката о тајним подацима и документима, набројаним у бићу кривичног дела. Оно може бити предузето на различите унапред неодређене начине, што може бити учињено непосредно или посредно, усменим, писменим или неким другим начином комуникације.

Појам *предавања* треба разумети као уручивање, односно достављање тајних података или докумената које омогућава остваривање увида у њихов садржај. Није неопходно да извршилац кривичног дела директно преда ове податке или документа, већ то може учинити и посредно. Такође, ирелевантно је да ли је увид у њихов садржај био остварен једнократно или су они трајно предати (Делић 2023, 364).

Чињење доступним подразумева све остале активности, којима се наведеним субјектима може омогућити стваран увид у садржину докумената, а које се не могу подвести под појам саопштавања или предаје. Таквима би се могле сматрати радње остављања рачунара у раду, без заштитне шифре, незакључавање или пак давање кључа од канцеларије у којој се налазе тајни документи или подаци, остављање отворене фиоке са подацима и слично, при чему је ирелевантно да ли је чињење доступним довело истовремено и до

сазнавања односно увида тачно одређених субјеката у тајне податке или документа. Довољно је да је постојала могућност да се чињењем доступним подаци сазнају или да се створи увид у њихову садржину (Милошевић 2022, 204; Делић 2023, 365).

Кривично дело је делатносно, те се сматра довршеним предузимањем било које од алтернативно предвиђених радњи извршења, а објект радње су тајни подаци или документи који садрже тајне податке, који морају бити војне, економске или службене природе. У одредби става 6 овог члана дато је формално одређење појма тајних података, под којима се имају разумети војни, економски или службени подаци или документи који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеним на основу закона проглашени тајним, а чије би одавање проузроковало или би могло да проузрокује штетне последице за безбедност, одбрану или за политичке, војне или економске интересе земље. Овакав начин одређења појма тајности података обавезујући је за примену кривичноправне норме члана 315, али треба истаћи да се као општи законски оквир којим се у РС дефинише тајност података јавља Закон о тајности података. Овај закон више не прави поделу на војне или службене тајне, већ класификацију врши о односу на степене тајности, који су означени појмовима интерно, поверљиво, строго поверљиво и државна тајна (Милошевић 2022, 205).

Тајни подаци или тајни документи морају бити саопштени, предати или учињени доступним страном држави, страном организацији или лицу које им служи. Под страном државом треба разумети било коју међународно признату државу. Под страном организацијом треба разумети међународну организацију, без обзира на број држава чланица које су је формирале, без обзира на врсту њене делатности или њено седиште. Појам лица које им служи обухвата лице које предузима било коју делатност усмерену ка реализацији циљева и интереса стране државе или стране организације. Извршилац може бити свако лице, иако ће то најчешће бити лица којима су тајни подаци или документи који садрже тајне податке доступни, а на субјективном плану се захтева умишљај, који мора да обухвата свест о томе да је реч о тајним подацима или тајним документима. За основни облик овог кривичног дела запређена је казна затвора од три до петнаест година.

Први посебан облик предвиђен је ставом 2 и чини га онај ко за страну државу или организацију ствара обавештајну службу

или њоме руководи. Појам обавештајне службе подразумева „специјализовану државну организацију која се бави прикупљањем, сређивањем, проучавањем и коришћењем разних података из области војног, политичког, економског, научног, културног или техничког живота и развоја других земља, првенствено оних за које је односна држава посебно заинтересована” (Мијалковски 2009, 75). Стварање обавештајне службе подразумева активности усмерене ка одабиру и повезивању припадника обавештајне службе, као и делатности усмерене ка њеном дефинитивном обликовању и успостављању у организационом смислу. Руковођење обавештајном службом треба разумети као активности управљања и усмеравања рада обавештајне службе. Обе инкриминисане делатности морају бити предузете у име и у корист стране државе или стране организације. Извршилац овог облика може бити свако лице. Претпостављени облик кривице је умишљај, а прописана је казна затвора од пет до петнаест година.

Други посебан облик предвиђен је у ставу 3 и има радњу извршења одређену као ступање у страну обавештајну службу, прикупљање података за страну обавештајну службу или помагање рада стране обавештајне службе на други начин. *Ступање у страну обавештајну службу* подразумева активности придруживања и постајања чланом, што може бити манифестовано и у формалном и у материјалном смислу. *Прикупљање података за страну обавештајну службу* подразумева активности усмерене ка помагању раду стране обавештајне службе, при чему подаци који се прикупљају не морају бити тајни, нити је релевантан њихов квалитет. Значајно је да је реч о циљној делатности која се састоји у прикупљању података за страну обавештајну службу. *Други начини којима се помаже рад обавештајне службе* подразумевају све остале активности којима се омогућава, олакшава или доприноси раду стране обавештајне службе. Извршилац такође може бити свако лице, облик кривице је умишљај, а запређена је казна затвора од једне до десет година.

Трећи посебан облик шпијунаже предвиђен је ставом 3 овог члана. Радња извршења дефинисана је као прибављање тајних података или докумената у намери њиховог саопштавања или предаје страном држави, страном организацији или лицу које им служи. Реч је о циљним делатностима, код којих се намера саопштавања или предаје једном од три тачно набројана субјекта појављује као законодавни мотив инкриминисања, будући да је реч заправо о припремним активностима за извршење основног облика. Овде је

реч о додатним активностима криминализације делатности, које су у непосредној вези са кривичним делом шпијунаже из основног облика, којима се проширује криминална зона и на припремне активности за шпијунажу.

За довршено кривично дело довољно је да су предузете активности прибављања тајних података или докумената у одређеној намери, а ирелевантно је да ли су исти и саопштени или предати. Овде се и могућност остварења двеју инкриминисаних радњи извршења из основног облика, подиже на ранг радње извршења. Извршилац може бити свако лице, облик кривце је директан умишљај, опредељен специфичном намером да се тајни подаци или тајни документи саопште, или предају страном држави, страном организацији или лицу које им служи, а прописана је казна затвора од једне до осам година. Квалификовани облик овог кривичног дела предвиђен је у ставу 5, код кога се као квалификаторна околност појављује наступање тешких последица за безбедност, економску или војну моћ земље, уколико су наступиле из основног и првог посебног облика.

Припремање шпијунаже предвиђено је као кажњиво у оквиру заједничке одредбе о кажњавању за припремање кривичних дела против уставног уређења и безбедности РС, у члану 320, док је најтежи облик овог кривичног дела инкриминисан у члану 321, такође у оквиру заједничке одредбе о кажњавању за тешка дела против уставног уређења и безбедности.

Одавање државне тајне (члан 316)

Појам тајне као кривичноправне категорије дифузно је схваћен и она је као таква заштићена са својством непосредног заштитног објекта код пет инкриминација у КЗ. Реч је о кривичним делима Неовлашћеног откривања тајне (чл. 141), Одавања пословне тајне (чл. 240), Одавања државне тајне (чл. 316), Одавања службене тајне (чл. 369) и Одавања војне тајне (чл. 415). Реч је суштински о пет врста тајни, којима законодавац у РС обезбеђује најснажнији вид правне заштите, кривичноправну заштиту, при чему поједине врсте тајни на различит начин експлицитно дефинише и њихову заштиту предвиђа у различитим главама кривичних дела у оквиру Посебног дела КЗ. Реч је о интерпретивним одредбама, карактеристичним за потребе само једне норме.

Појам *државне тајне*, дефинисан је одредбом става 5 члана 316 КЗ и под њиме се подразумевају подаци или документи који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеном на основу закона проглашени државном тајном и чије би одавање проузроковало или могло да проузрокује штетне последице за безбедност, одбрану или за политичке, војне и економске интересе Србије. Из последњег дела дефиниције произилази да је заштитни објект код овог кривичног дела безбедност Србије а у смислу групног заштитног објекта уставно уређење (политичи, војни или економски интереси) и безбедност РС.

Кривично дело одавања државне тајне је прописано чланом 316 КЗ. Овом инкриминацијом се штите тајни подаци, одређени и степеновани у складу са важећим прописима. Системски закон који регулише тајност података, је Закон о тајности података који се у односу са одредбама КЗ јавља као *lex posterior i lex specilais* норма. Ипак, чињеница да и тај закон има кривичноправну одредбу, изазива питања и дилеме у пракси. Према стању актуелног законодавства тренутно постоје кривично дело одавања тајних података које прописује Закон о тајности података (ЗТП) и „стара” кривична дела (*одавање државне тајне, одавање службене тајне и одавање војне тајне*), која прописује КЗ. Кривично дело из Закона о тајности података (чл. 98) се примењује на одавање тајних података који су степеновани по одредбама тог закона (практично, сви тајни подаци настали по његовом доношењу 2009. године), док се кривична дела из КЗ примењују на одавање података који су одређени по некадашњим прописима, пре ступања на снагу ЗТП, у којој групи се налази и кривично дело одавања државне тајне (Bodrožić and Milošević 2022, 104–105).

Основни облик дела предвиђен је у ставу 1 и постоји када учинилац непозваном лицу неовлашћено саопшти, преда или на други начин учини доступним податке и документе који су на основу закона проглашени за државну тајну, а који су му поверени или до којих је на други начин дошао. Одавање државне тајне, за разлику од шпијунаже, нема елеменат иностраности. Предвиђени облик кривице је умишљај, док је казна за основни облик одавања државне тајне је од једне до десет година затвора.

Законски појам државне тајне је утврђен већ наведеним ставом 5, док став 6 одређује који подаци и документи не могу да буду проглашени за државну тајну. Државном тајном се не сматрају

подаци и документи који су управљени на тешке повреде основних права човека или на угрожавање уставног уређења и безбедности РС, као и подаци или документи који за циљ имају прикривање учињеног кривичног дела за које се по закону може изрећи затвор од пет година или тежа казна (чл. 316 ст. 6).

Члан 316 садржи и став 2, којим се прописује један од привилегованих облика кривичног дела, а за који је запређена казна од шест месеци до пет година затвора. Овај облик ће постојати ако је учинилац непозваном лицу саопштио податке до којих је противправно дошао. Овде је инкриминисано поступање лица које није било законити држалац података, већ је до њега дошло на противправан начин, а затим га предало, саопштило или учинило доступним трећем, такође непозваном лицу. Иста казна је прописана и за облик из става 4 (такође лакши). Овај облик је присутан када се државна тајна ода из нехата.

Став 3 члана 316 прописује квалификовани облик. Законодавац прописује две алтернативне квалификаторне околности: ако је дело учињено за време ратног или ванредног стања или уколико је дошло до угрожавања безбедности, економске или војне снаге земље. Предвиђена је казна од три до петнаест година затвора.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Кривичноправна заштита уставног уређења и безбедности одраз је значаја који ова два објекта имају у ширем контексту политике националне безбедности. Она је усклађена са правнодогматским стандардима о изузетности кривичноправне реакције и легитимност јој је пропорционална вредности анализираних групних заштитних објеката. Иако је кривично право најснажнији инструмент државне реакције на криминалитет, од њега у овој области не треба очекивати превише, већ га посматрати као основ и коректив за очекивано понашање појединаца *pro futuro* посматрано. Његова генерална превенција је најважнија функција ове друштвено-хуманистичке науке у области политике националне безбедности.

Начелне карактеристике кривичних дела испуњавају формалне услове о жељеном степену превенције политичких деликата, док су законски описи кривичних дела јасно и највећма прецизно одређени, тако да опсег њихове примене без потешкоћа произлази из употребљеног језичког израза. Номотехника је задовољавајућа,

осим у деловима којима су из разлога рационалности, коришћене збирне инкриминације о удруживању, припремању и тешким делима против уставног уређења и безбедности. Кривичноправном анализом уочено је да је демократски, правнодржавни начин обликовања политичких деликата, највећма коректан, стабилан и не често подложен изменама, а по питању потенцијалних промена, можда би само у погледу ширине криминалне зоне, пожељно било ићи ка њеном сужавању, уколико реални облици неправда не буду и даље захтевали овако конципиран вид правне заштите.

Може се на крају закључити да се позитивно кривично право, као и наука која га проучава, појављују као значај инструмент државне реакције у заштити референтних вредности националне безбедности, те да само њиховом применом и рационалним тумачењем могу бити постигнути најбољи превентивни учинци.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Бодрожих, Ивана. 2016. „Надлежност Међународног кривичног суда и кривично дело тероризма.” *Политика националне безбедности* (1): 215–232.
- Бодрожих, Ивана. 2020. „Континуирани кривичноправни интервенционизам на раскршћу политике и права.” *Српска политичка мисао* 68 (2): 381–396. DOI: 10.22182/spm.6822020.17.
- Бодрожих, Ивана. 2022. *Тероризам као категорија националног и међународног кривичног права*. Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет.
- Крга, Бранко. 2017. *Стратегија националне безбедности у теорији и пракси*. Београд: МЦ Одбрана.
- Васић, Радмила, ур. 2018. *Номотехника и правничко расуђивање*. Београд: Правни факултет у Београду.
- Делић, Наташа. 2023. *Кривично право – Посебни део*. Београд: Правни факултет у Београду.
- Ђорђевић, Ђорђе, и Драгана Коларић. 2020. *Кривично право – Посебни део*. Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет.
- Закон о тајности података, „Службени гласник Републике Србије”, бр. 104/2009.
- Игњатовић, Ђорђе. 2021. *Криминологија*. Београд: Правни факултет у Београду.

- Клајн, Иван, и Милан Шипка. 2006. *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Кривични законик, „Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005-30, 88/2005-51 (исправка), 107/2005-171 (исправка), 72/2009-53, 111/2009-36, 121/2012-3, 104/2013-3, 108/2014-3, 94/2016-7, 35/2019-3.
- Лазаревић, Љубиша. 2011. *Коментар Кривичног законика*. Београд: Службени гласник; Правни факултет Унион.
- Мијалковски, Милан. 2009. *Обавештајне и безбедносне службе*. Београд: Службени гласник; Факултет безбедности.
- Милошевић, Зоран, и Миша Стојадиновић. 2024. „Друштвене науке и национална безбедности.” *Политика националне безбедности* 26 (1): 27–44. DOI: 10.5937/pnb26-50574.
- Милошевић, Младен. 2022. *Кривично право – посебни део: изабране инкриминације за студије наука безбедности*. Београд: Факултет безбедности.
- Стојановић, Зоран. 2020. *Коментар Кривичног законика*. Београд: Службени гласник.
- Стојановић, Зоран. 2022. *Кривично право – Посебни део*. Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду.
- Bodrožić, Ivana, and Mladen Milošević. 2022. “Secret as an object of Criminal law protection.” In *XII International Scientific Conference “Archibald Reiss Days”*, ed. Tanja Kesić, 93–113. Belgrade: University of Criminal Investigation and Police Studies.
- Derenčinović, Davor. 2005. *Ogledi o terorizmu i antiterorizmu*. Zagreb: Pravni fakultet.
- Ibrahimović, Besim. 1963. *Politički delikt*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Veselin Masleša”.
- Szabo, Denis. 1972. “Political Crimes. A Historical Perspective.” *Denver Journal of International Law & Policy* 2 (1): 7–22.

Ivana P. Bodrožić**University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgrade*

PRINCIPLE AND CERTAIN NOMOTECHNICAL CHARACTERISTICS OF CRIMINAL OFFENCES AGAINST THE CONSTITUTIONAL ORDER AND SECURITY OF THE REPUBLIC OF SERBIA**

Resume

The assessment of the legislative regulation of criminal offenses against constitutional order and security appears significant in the context of contemporary reflections on the possibilities that criminal law, as a socio-humanistic science, has or can have in the national security system of the Republic of Serbia. The author points out, through two separate units, general and particular nomotechnical characteristics of criminal acts against the constitutional order and security of the Republic of Serbia. The dogmatic, normative and logical method was dominantly used in the paper. Criminal law protection of the constitutional order and security of the Republic of Serbia is indisputable from the aspect of the basic postulates on which modern criminal law rests. The dually determined group protective object for this group of criminal acts is the constitutional order, on the one hand, and the security of the Republic of Serbia, on the other. Those are two abstract values, the fundamental social importance of which is extremely important for the standard realization of basic human and citizen rights as the most essential object of criminal law protection. As the security of the state and society are at the same time the objects to whose protection the activities of the national security policy are directed, it appears as important from a scientific point of view, the study of the character and scope of criminal law, which in this area should play a secondary role. In conclusion, the author assesses the criminal law protection of constitutional order and security as legitimate

* E-mail address: ivana.bodrozic@kpu.edu.rs; ORCID: 0000-0001-5010-7832.

** The work was created as part of the implementation of an international project Jeann Monnet Chair in Promoting Public Awareness on Enlargement Policy, EU values and the Western Balkan's Accession (EUVALWEB), 2023–2025, co-financed by the European Commission and the Faculty of Law of the University of Salerno. Project manager Chair Holder and prof. Teresa Russo.

and rationally set and points out the importance that criminal justice as a social and humanistic science has and can have about priorities in the field of national security policy, pointing out at the same time that in the field of political crimes, criminal interventionism, which characterizes contemporary Serbian criminal law, has not come to the fore.

Keywords: criminal protection, political crimes, constitutional order and security, national security policy

* Овај рад је примљен 10. септембра 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 8. новембра 2024. године.